

SİYASİ PARTİLERİN YASAMA ve YÜRÜTME ORGANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİNLİĞİ

Uğur İHTİYAROĞLU¹

ÖZET

Hükümet sistemleri ile siyaset bilimi arasındaki ilişki, anayasa hukuku açısından önemli araştırma konularından birisidir. Siyasi istikrar arayışı, küresel olayların etkisi ve demokratikleşme çabaları hükümet sistemlerinin akademik ve kurumsal açıdan tartışılmasına neden olmaktadır. Hükümet sistemleri ve siyasi partiler arasındaki ilişki her ülkede benzer sonuçları doğurmamaktadır. Bu nedenle ülkelerin siyasi pratikleri ve tarihi göz önünde tutulmaktadır. Siyasi sistemin yapısı ile hükümet sistemleri arasındaki ilişki demokratik yöntem bağlamında da değerlendirilmektedir. Hükümet yapısı ve demokrasi etkinliği arasındaki bağlantı, siyasi istikrarsızlıkların yaşandığı ülkelerde rejim tartışmalarını beraberinde getirmektedir. Bu tartışmalar, siyasi partilerin demokrasi eksenindeki etkinliğinin hükümet sistemine bağlı olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Demokratik devlet sistemleri yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin arasındaki ilişkiye göre biçimlenmektedir. Yasama ve yürütme üzerindeki etkinlik parlamenter sistemlerde, kuvvetler ayrılığı teorisinde öngörüldüğü gibi bir ayrılıktan daha çok kuvvetlerin paylaşımından oluşmaktadır. Başkanlık sistemlerinde ise siyasi parti sayısına, siyasi ve sosyal kültüre göre, yürütme organı siyasi alanda ön plana çıkmaktadır. Siyasi parti etkinliği açısından, parti disiplinin seçim sistemine ve hükümet yapısına göre değişiklik gösterdiğini söylemek mümkündür. Özellikle siyasal istikrar ile hükümet sistemleri arasındaki ilişki bakımından, hükümet sistemlerine göre siyasi parti yapısının incelenmesi zorunlu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Parti, Parti Disiplini, Hükümet Sistemleri, Kuvvetler Ayrılığı.

EFFICIENCY of POLITICAL PARTIES on LEGISLATIVE and EXECUTIVE POWER

ABSTRACT

The relationship between government systems and political science is one of the important research topics in terms of constitutional law. The search for political stability, the impact of global events and democratization efforts lead to the academic and institutional discussion of government systems. The

¹ Uğur İhtiyaroğlu, Tetkik Hâkimi, Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü, adaletbakanlik52@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8171-3579.

relationship between government systems and political parties does not produce similar results in every country. For this reason, the political practices and history of the countries are taken into consideration. The relationship between the structure of the political system and government systems is also evaluated in the context of the democratic method. The link between government structure and democracy effectiveness brings about regime debates in countries with political instability. These discussions are based on the idea that the effectiveness of political parties in the axis of democracy depends on the government system. Democratic state systems are shaped according to the relationship between the legislative, executive and judicial powers. In parliamentary systems, efficiency over the legislature and the executive consists of the sharing of powers rather than a separation as envisaged in the theory of separation of powers. In presidential systems, according to the number of political parties, political and social culture, the executive organ comes to the fore in the political field. In terms of political party effectiveness, it is possible to say that party discipline varies according to the election system and government structure. Especially in terms of the relationship between political stability and government systems, it is necessary to examine the political party structure according to government systems.

Keywords: *Political Party, Party Discipline, Government Systems, Separation of powers.*

1. GİRİŞ

Kuvvetler ayrılığı temelinde yasama, yürütme ve yargı organlarının birbirinden ayrılmasına dayanmaktadır. Bu ayrım hükümet sistemlerinin tanımlanması açısından da önemlidir. Eğer kuvvetler birbirinden sert ve keskin bir şekilde ayrılıyorsa sistem, başkanlık hükümet sistemi; yumuşak ve dengeli bir şekilde ayrılıyor ise parlamenter hükümet sistemi olarak adlandırılmaktadır. Farklı rejimlerde, yasama ve yürütme erkinin devlet içindeki konumu ve örgütlenme biçimi değişkenlik göstermektedir. Hükümet sistemi dışında siyasi partilerin disiplinli olup olmaması, demokratik yöntemlerin nasıl kullanıldığı ve bunların siyasi partiler üzerindeki etkileri bakımından belirleyici olmaktadır (Aydın ve Akıncı, 2018: 1026). Siyasi parti disiplini, partilerin iç yapıları bakımından da farklılaşmaktadır. Bu nedenle partiler, disiplinli olup olmamalarına göre ayrıma tabi tutulmaktadır.

Bir ülkede kuvvetler ayrılığının benimsenmesi, seçimlerin serbestçe gerçekleşmesi dışında siyasi partilerin özgür ve demokratik olarak faaliyet göstermesi demokrasi açısından vazgeçilmez görülmektedir (Kamalak vd., 2015:132). Siyasi rejim kavramı hükümet sistemleri ile birlikte iktidarın nasıl kullanıldığı, denetlendiği veya yetkilerin ne şekilde paylaşıldığı ile ilgili hususlarla yakın ilişkilidir.

Yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin örgütlenme biçimlerini ve bunlar arasındaki ilişkiyi tanımlayan kurallar hükümet sistemini oluşturmaktadır. Bu bakımdan yasama ve yürütme üzerinde siyasi partilerin etkinliğinin hükümet sistemlerine göre farklı karşılığı bulunmaktadır. Açıklananlar kapsamında çalışmada siyasi parti etkinliği, parti disiplini ve hükümet sistemleri ekseninde incelenerek; bu etkinliğin yasama ve yürütme organları üzerindeki sonuçları doküman analizi yapılarak ortaya konulmuştur.

2. SİYASİ PARTİLER ve ÖRGÜTLENME BİÇİMLERİ

2.1. Siyasi Partilerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

21. yüzyıl modern demokratik yönetim sistemleri siyasi partilerin işleyiş biçimlerini şekillendirmektedir. Günümüz modern demokrasilerinde, hangi hükümet sistemi olursa olsun siyasi partiler belirleyici konumdadır. Devlet yönetimi ve siyasi alanda partilere önemli görevler yüklenmiştir. Güncel koşullara göre kurumsallaşan siyasi partiler; siyasi olarak benzer fikirleri taşıyan topluluğun taleplerini ve beklentilerini gerçekleştirmek amacıyla bir ideoloji etrafında oluşan örgütlenmelerdir (Sayarı ve Dikici Bilgin, 2015: 268). Bu bağlamda siyasi partiler temelde belirli bir görüşe sahip kişilerin oluşturduğu örgütlenmeler olarak ortaya çıkmaktadır (İba, 2020: 26).

Siyasi partilerin temeli Roma'ya kadar dayanmaktadır. Ancak siyasi partilerin ilk görünümünden farklı olarak somut bir anlam kazanması, daha çok kralların yetkilerinin kısıtlanması ve seçme hakkının ortaya çıkmasıyla 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Özellikle meclislerin toplumsal ve siyasi alandaki çıkar çatışmalarında etkili olması, siyasi partilerin zaman içerisinde örgütsel yapılara dönüşmesine neden olmuştur (Gökçe, 2016:180). Siyasal iktidarın oluşumunda söz sahibi olacak geniş kitlelerin oluşması ve seçmen topluluğunun ortaya çıkması, bu dönemde siyasi partileri belirli ideolojiler etrafında toplamıştır. 20. yüzyıl ile birlikte sınırlandırıcı ve dışarıya kapalı yönetim sistemleri zayıflamış; siyasal hayat daha çok siyasi partiler etrafında şekillenmiştir (Kapani, 2003:160). Siyasi partilerin doğuşunu açıklayan üç temel teori bulunmaktadır. Bu teorilerden ilki kurumsal teoridir. Kuramsal teoriye göre, siyasal sistemler devlet içerisinde meydana gelen yeni kuruluşların ve örgütlenmelerin yapısı üzerinde etkili olarak siyaseti biçimlendirir (Tosun, 1999: 42). Siyasal sistemler, temsili ve sorumlu hükümet ilkesinin gelişmesi ve oy hakkının genişletilmesi sonucu etkinliğini arttırmıştır. Oy hakkının genişletilmesi ile adayların tanıtılması ve oyların talep edilmesi için örgütlenme gereksinimi oluşmuştur. Bu nedenle partilerin oluşması, parlamento gruplarının ve seçim komitelerinin

devletler özelinde meydana gelişıyla yakın ilgilidir (Yanık, 2002: 29). Kuramsal teori tanımlanması, 19. yüzyılda ortaya çıkan partiler bakımından kabul edilebilir. Ancak günümüz hükümet sistemlerinde yer alan siyasi parti sistemlerini tanımlamada yetersizdir. Özellikle 20. yüzyıldan itibaren farklı siyasal sistemlerde kurulan siyasi partiler, yapıları ve örgütlenmeleri yönünden kuramsal teorinin kapsamı dışında kalmaktadır. Çünkü bu sistemlerde siyasi partilerin oluşumunda, seçimler ve parlamento etkisi yok denecek kadar azdır. İkinci teori ise kriz teorisi. Bu teori, siyasal sistemlerin geçmişten günümüze geleneksel yönetim biçimlerinden demokratik sistemlere dönüşmesi sürecinde ortaya çıkan tarihsel olaylara dayalı olarak doğduğunu savunmaktadır. Bir ülkede ortaya çıkan kriz karşısında elitlerin tutumu, siyasal sistemin gelecekteki durumunu şekillendireceği fikri bu teorinin temelini oluşturmaktadır (İnanç ve vd, 2007: 9-10). Siyasal sistemin şekillenmesinde sosyo-politik alanda ortaya çıkan krizlerin etkili olduğu görüşü savunulmaktadır. Üçüncü ve son teori modernleşme teorisi olarak açıklanmaktadır. Bu teoriye göre siyasi partiler, ekonomik ve sosyal modernleşmeye dayalı olarak kurumların ve örgütlerin oluşması sonucu meydana gelmiştir. Modernleşmenin, tarihsel süreçte siyasi partilerin doğmasına uygun bir zemin sunduğu savunulmaktadır. Bu teoriyi savunanlar, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde partisiz sistemlerin çoğunlukta olduğunu; gelişmiş demokrasilerde ise siyasi partilerin sistemde belirleyici olduğunu iddia etmektedir (Yanık, 2002: 31). Sanayileşme, kentleşme, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte ekonomik refahın artması sonucu modern ülkelerde sosyal grupların siyasal alanda örgütlenmesinin yolu açılmaktadır (Yayla, 2014: 29-30). Bu gruplar örgütlenerek iktidarı talep etmektedir. Modernleşme, geleneksel toplumlardaki yetersizlik ve geri kalmışlık bakış açıları yerine, katılım ve iş birliği fikirlerini geliştirerek örgütlenme açısından belirleyici rol oynamaktadır. Modernleşme yılları içerisinde siyasal katılımı beraberinde getirmiştir.

Siyasi partiler bakımından 20. yüzyılda yapılan araştırmalar sonucu, partilerin sınıflandırılması açısından çeşitli tanımlar yapılmıştır. Partilerin yapısı, yönetim ve üyelik şekli, politika yönetimleri, seçim propagandaları gibi faktörler dikkate alınarak tanımlanmaya çalışılmıştır (Kapani, 2003: 160-162). Siyasi partilerin sınıflandırılmasına yönelik ilk tasnifi Duverger yapmıştır. Bu süreçte meydana gelen küresel ve toplumsal olaylar kapsamında sınıflandırma, Neumann, Kirchheimer, Katz ve Mair gibi düşünürler tarafından da geliştirilmiştir. Duverger, tarihte ilk ortaya çıkan parti örgütlenmelerini kadro partileri olarak kabul etmektedir. Kadro partileri yerel meclis ve parlamentolarda şekillenmiş;

elitler kadrosu önderliğinde yönetilmiştir. Özellikle 19. yüzyılda yerel bölgelerde kadro partileri, bölgenin ileri gelenleri etrafında örgütlenerek seçim dönemlerinde aktif hale gelmiştir. 20. yüzyılda ise kitle partileri demokratik sistemlerde ön plana çıkmaya başlamıştır. Kitle partileri, kadro partilerinden farklı olarak genelde parlamento dışında ortaya çıkmıştır. Bu partiler çok sayıda üyesi olan ve taban örgütlenmelerine dayalı olarak meydana gelmiştir. Kitle partilerinin büyük oranda toplumsal sınıfları temsil etmesi nedeniyle kurulduğunu söylemek mümkündür (Sayarı ve Dikici Bilgin, 2015: 131). Siyasi parti sınıflandırmaları arasında en çok dikkat çeken sınıflandırmalardan biri Sigmund Neumann tarafından yapılmıştır. Bu sınıflandırma bireysel temsil partileri ve sosyal bütünleşme partileri olarak şekillenmiştir. Neumann tarafından ortaya konan tasnifte, dar ve sınırlı bir siyasal ortamda faaliyet gösteren kuruluşlar bireysel temsil partileri olarak nitelendirilmektedir. Bireysel temsil partilerinin örgüt yapısı sıkı değildir ve seçim dönemleri dışında aktif faaliyet göstermezler. Partinin temel fonksiyonu seçim döneminde aday göstermektir. Bu nedenle adaylar seçildiklerinde geniş hareket alanına sahip olurlar ve siyasi açıdan sadece seçmen grubuna karşı sorumlu olurlar. Bu partiler örgütlenme ve disiplin yönünden esnekler. Üyelerden aktif katılım beklemezler. 21. yüzyılda bireysel temsil partisi bakımından öne çıkan en iyi örnek ABD'deki Cumhuriyetçi ve Demokrat Partilerdir. Seçilen temsilciler siyasi alanda ve mecliste faaliyet gösterirken geniş özgürlüklere sahiptir. Sosyal bütünleşme partileri ise Duverger'in parti sınıflandırmasında yer aldığı üzere oy hakkının genişlemesi ile birlikte ortaya çıkan yeni örgütlenmeler olarak tanımlanmaktadır (Kapani, 2003: 172). Sosyal bütünleşme partileri kitlesel hareketlerin ve siyasal katılım alanının geniş alanlara yayılması sonucu oluşmuş partilerdir. Bu partiler bireysel temsil partilerinden farklı olarak sadece seçim dönemlerinde faaliyet göstermezler. Partiler, ideolojik ve örgütsel olarak sürekli faaliyet halinde bulunurlar. Üyelerle iletişim canlı tutulur. Oy desteği genel olarak belirli bir sosyal tabakadan sağlanır. Kirchheimer ise zaman içinde değişen toplumsal ve siyasi örgütlenmeler kapsamında yeni bir parti biçimi tanımlamıştır. Yeni parti şeklinin meydana gelmesi üç olaya bağlanmıştır. Olaylardan ilki, 1950'li yıllardan itibaren sosyal bağlarda meydana gelen zayıflamadır. İkincisi, sosyal ve ekonomik kalkınmanın siyasi partiler açısından temel politika haline gelmesidir. Üçüncüsü ise medyanın yaygınlaşması ve gelişmesi ile birlikte, parti liderlerinin partizan destek arayışı yerine sadık seçmenlere dayalı politikalar üretmesidir (Süer, 2011: 63-64). Bu sınıflandırmalar dışında Katz ve Mair'in kartel partileri görüşü bulunmaktadır. Yazarlara göre kartel partilerin en belirgin özelliği, seçmen ve oy üzerinde rekabet

etmek yerine diğer partilerle iktidar paylaşımı sağlamak amacıyla faaliyet göstermeleridir. Bu partiler devlet yönetimine katılma amacıyla ortaklık sistemini benimseyen partilerdir. Toplayıcı partilerin tersi olarak kartel partileri, halk ve devlet arasında bağ kurmaktan ziyade; bir bakıma devletin temsilciliğini üstlenen partilerdir. Günümüzde siyasal alan kartelleştikçe, sistem karşıtı partilerin daha geniş kitlelere hitap ederek iktidar olma şanslarını arttırdığı iddia edilmektedir (Akıllı, 2012, s. 159-163). Özellikle 20. yüzyılın sonlarında yaşanan küresel olaylar, siyasetin kurumsallaşması ve teknolojik gelişmeler birden çok farklı parti tipini de ortaya çıkarmıştır. Bu parti örgütlenmeleri medya ekseninde faaliyet gösterirler ve teknolojik kampanyalar yürütürler. Temsilcileri ise daha çok siyaseti profesyonel olarak yapan kişilerdir. Bu partilere örnek olarak seçim partileri ve medya partileri gösterilebilir (Newton ve Deth, 2014, 270-271).

2.2. Siyasi Parti Sistemleri

Siyasi partiler, sadece ortaya koydukları politikalar yönünden değil; partiler arası ilişki ve siyasi vizyon yönünden de değerlendirilmektedir. Partiler arası çıkar ilişkileri ya da çıkar çatışmaları bir bakıma siyasi parti ağını oluşturmaktadır. Genel olarak parti sistemleri “tek partili”, “iki partili” ve “çok partili” sistemler olarak sınıflandırılmaktadır.

Tek bir partinin iktidar gücünü elinde bulundurduğu ve bütün diğer partileri dışladığı siyasi sistemler tek parti sistemi olarak kabul edilmektedir. Bu partiler, devlet organlarını etkin bir şekilde kontrol altında tutarlar ve ilişkilerini sürekli geliştirirler. Zaman içinde tek parti sisteminin bulunduğu devletler “tek parti devletleri” olarak tanımlanmaya başlamaktadır. Tek parti sistemlerinde sadece tek bir partinin aktif olarak yer aldığı anlaşılmalıdır. Birden çok partinin bulunduğu ülkelerde de tek parti sistemi olabilir. Bu nedenle tek parti sistemleri de içinde ikiye ayrılmaktadır. Gerçek tek parti sistemlerinde, hukuken ve fiilen tek parti bulunmaktadır. Tekelci anlayış üzerine kurulu bu sistemde başka partilerin kurulması yasaktır. Rekabet ve yarışma bu sistemde bulunmamaktadır. Karmaşık tek parti sistemlerinde ise görünüşte çok sayıda parti bulunmaktadır. Ancak bu partilerden biri diğerlerine büyük oranda üstünlük sağlamıştır. Bu parti hâkim ya da hegemonyacı parti olarak tanımlanabilir. Bir ülkede çok sayıda parti bulunmasına rağmen iktidar yarışmasına küçük partiler katılmıyor ve yarış iki parti arasında oluşuyorsa iki partili sistemden söz edilir. İki partili sistemlerde oyların büyük kısmı iki parti arasında paylaşılır. Diğer partilerin aldığı oy oranı %10’u geçmez. Bu sistemde büyük partilerden biri genel olarak

seçimlerde mutlak çoğunluğu sağlayarak, koalisyonu ihtiyaç duymaksızın tek başına hükümeti kurma hakkı elde eder. İki partili sistemler, seçmenleri oyların çoğunluğunu alan iki parti arasında seçimde bulunmaya itmektedir. Bu nedenle üçüncü bir partinin seçimlerde yüksek oy alma ihtimali zayıftır. Seçmenler bu nedenle iki parti dışındaki partilere oy vermemektedir (Akartürk, 2010: 85-88). Çok partili sistem ise ikiden fazla partinin iktidar yarışı içinde oldukları sistemlerdir. Seçmen gücü ve siyasi propaganda alanında etkin çok sayıda partinin bir arada yer aldığı bu sistemler, farklı görüşlerin temsil edilmesine imkân sağlamaktadır. Partiler bu nedenle hükümet kurmada güçlüklerle karşılaşır ve koalisyon yapma durumunda kalır. Nisbi temsil sisteminin kabul edildiği ülkelerde bulunan çok parti sistemi, yasama ve yürütme açısından zenginlik sağlamaktadır. Toplumsal alanda farklı ideolojilerin bulunması ve fikir çatışmaları neticesinde siyasal talepler farklılaşmakta, bu nedenle parti sayıları artış göstermektedir. Örneğin, İngiltere’de iki parti iktidar mücadelesini yürütürken; Fransa’da çok partili sistem bulunmaktadır. Siyasi beklentiler ve politikalar kapsamında partilerin mecliste sahip oldukları sandalye sayıları değişmektedir (Özkınık, 2018: 97).

2.3. Demokratik Hükümet Sistemleri

Hükümet sistemleri kuvvetlerin birbiri ile olan ilişkilerine göre şekillenmektedir. Yasama, yürütme ve yargı erklerinin aynı elde toplanıp toplanmadığı belirleyici olmaktadır. Kuvvetler ayrılığının kabul edildiği sistemlerde, yasama, yürütme ve yargı erklerinin konumlanma biçimleri farklıdır ve aralarında denge bulunması söz konusudur. Ayrıca erklerin görevleri farklı organlarca yerine getirilir (Akgül, 2010: 79-81). Kuvvetler ayrılığına dayalı hükümet sistemleri başkanlık, yarı başkanlık ve parlamenter sistem olarak sınıflandırılmaktadır. Literatürde genel olarak parlamenter sistemlerde kuvvetlerin yumuşak ayrılığından; başkanlık sistemlerinde ise sert kuvvetler ayrılığından bahsedilmektedir (Küçük, 2020: 23). Kuvvetler birliğine dayalı hükümet sistemleri ise yasama, yürütme ve yargının aynı elde toplanmasına dayalıdır. Kuvvetler birliği eğer yürütme lehine ise “*Diktatörlük*” veya “*Mutlak Monarşi*”, eğer halk tarafından seçilenlerin oluşturduğu mecliste ise “*Meclis Hükümet sistemi*” olarak adlandırılmaktadır. Kuvvetler birliğine dayalı hükümet sistemleri kendi içinde kuvvetlerin yasama ya da yürütme organında birleşmesi olarak birbirinden ayrılmaktadır (Gözler, 2015: 65-68).

3. SİYASİ PARTİ DİSİPLİNİ

3.1. Siyasi Parti Disiplini Kavramı

Parti disiplini, günümüzde sıklıkla tartışılan siyasi partilere özgü konulardan biridir. Parti disiplininin parti için demokrasiyle bağlantılı olup olmadığı konusu ise siyasi partiler özelinde incelenmektedir. Siyasi parti disiplininin seçmen oyları üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Seçmen bir bakıma oy verdiği partinin yöneticilerinden ve üyelerinden parti söylemleri ile uygulamaları doğrultusundan hareket etmesini beklemektedir. Bu bakımdan parti disiplini olmayan ve kendi içinde uyumu yakalayamayan partilerin iktidar olmaları durumunda vaatlerini; muhalefet olmaları durumunda ise sorumluluklarını yerine getiremeyecekleri kabul edilir. Siyasi alanda güvenilirliği sağlayamayan partiler, seçmenlerden oy kazanamaz. Seçmenlerin gözünde parti işleyişinin sorunsuz olması gerekir. Aynı zamanda partinin siyasi kültüre sahip olması, seçmenlerden teveccüh görmesini sağlar. Partinin siyasi kültüre sahip olması, üyelerin duygu, düşünce ve fikirlerinde uyum olarak açıklanabilir (Sarıbay, 2000: 64).

Siyasi partiler hakkındaki tariflerin ortak noktaları dikkate alındığında, parti disiplini kavramının geniş açıdan değerlendirilmesi gerekir. Bu nedenle, parti disiplini siyasi parti liderlerinin üyeler üzerinde ödül ve yaptırım ile sağladığı kontrol şeklinde tanımlamak mümkündür (Goodman, 1956: 4-6). Bu tanımdan hareketle parti disiplini kavramını, parti liderlerinin seçilmiş üyeler üzerindeki otoritesi yanında; seçilmemiş üyeler üzerindeki kontrolü olarak da incelemek gereklidir (Özcan ve Yanık, 2014: 128). Partilerin liderleri üyeleri üzerindeki kontrolü farklı şekillerde sağlamaktadır. Bu yöntemler ödül ve yaptırımlardan oluşmaktadır. Kontrolün sağlanması açısından parti disiplin kurulları aktif olarak görev alırlar. Ancak sadece disiplin kurullarının kullanılması söz konudur değildir. Partide önemli görevlere yapılacak atamalarda parti liderinin ve üst yönetiminin mutlak yetkisi bulunur. Özellikle siyasi parti kongre süreçleri, milletvekillerini belirleme yetkisi dahil üst yönetime geniş alanda hareket imkânı sağlamaktadır. Üst düzey görevlere atanmak isteyen kişilerin parti lideri ve parti üst yönetimi ile ters düşmesi düşünülemez. Görev süresinin başında fikirlerini gizlemiş olsa bile, görev süresinde herhangi bir konuda muhalif tavır sergilemesi durumunda çeşitli yaptırımlarla muhatap olması olasıdır. Hatta disiplin kuruluna sevk edilerek, parti içinde görev almaması söz konusu olabilir (Tunaya, 1982: 255). Kimi yazarlar parti disiplini daha çok birlikte hareket etme ülküsünü gerçekleştirme amacıyla uygulanan politikalar olarak değerlendirmektedir (Kedzia ve Hauser, 2011: 6).

Burada birlik halinde ve aynı yönde faaliyette bulunma tutarlılık olarak kabul edilir. Parti liderlerinin üyelerini sürekli kontrol altında tutması, itaatsiz üyeleri emirleri kabul ve itaate zorlayacak mekanizmaları kullanması ise disiplin olgusu olarak açıklanmaktadır. Siyasi partiler, bir grubun belli bir programını uygulayarak iktidarı elde etme amacına dönük faaliyet gösteren örgütlenmelerdir. Bu örgütlenmelerde fikir aykırılıklarının oluşma ihtimali her zaman bulunmaktadır. Parti üyelerinin tek bir siyasi programa uyum sağlaması için güçlü bir merkezi otoritenin bulunması zorunlu görülebilir. Ancak parti disiplinine etki eden birçok faktör bulunmaktadır. Ülkedeki partilerin yapısı, sosyal ve siyasi kültür ile aday belirleme biçimleri parti içi ve parti dışı değişkenler olarak ortaya çıkmaktadır (Özcan ve Yanık, 2014: 130-133). Meseleye seçim sistemleri açısından bakıldığında, nisbî temsil sisteminin (*proportional system*) olduğu ülkelerde, çoğunluk sistemi (*majority system*) uygulanan ülkelere nazaran parti disiplininin genellikle daha katı uygulandığı kabul edilmektedir (Tunaya, 1982: 306-307). Ülkedeki sosyal yapıya da değinmek gerekir. Büyük kitleler ancak katı disiplin altında organize olabilmektedir. Bu duruma en güzel örnek ise kitle partilerinin sosyalizm sonrası ortaya çıkmasıdır (Kubalı, 1965: 629). Birlikte hareketin kitlelerde ön plana çıktığı bu dönem parti disiplini açısından önemlidir. Parti liderleri hiyerarşik yapılanma ve sıkı örgütlenme biçimi sayesinde güç kazanmaktadır. Böylece merkez ve yerel arasında siyasi politika açısından uyum sağlanır (Çapoğlu, 1997: 303).

3.2. Siyasi Parti Disiplini Bağlamında Parti İçi Demokrasi

Parti içi demokrasi ve parti disiplini olgusu, demokratik yönetim sistemlerinde siyasi partilerin etkinliği açısından önemli bir konu başlığıdır. Siyasi partilerin, seçim süreçlerinde seçmen karşısındaki durumu her iki kavramla da ilişkilidir. Özellikle parti içi demokrasiyi sağlayan ve disiplinli parti görünümünde olan partilerin halk nezdindeki durumu değişmektedir. Partinin halktan aldığı olumlu veya olumsuz tepkiler, siyasi politikalar dışında partinin sahip olduğu siyasi kültürle de ilişkilidir. Siyasi partilerin iç ve dış ilişkilerini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Kitle iletişim araçlarında yaşanan değişimler, kamuoyu tepkisi ve baskıları, dış politika uygulamaları bunlardan birkaçıdır (Tuncay, 1996: 52). Parti içi demokrasi açısından iş kollarının etkisi de bulunmaktadır. Uluslararası lobicilik faaliyetleri ile sermaye sahiplerinin baskısı, parti içi demokrasiyi etkilemektedir. Ancak lobicilik faaliyetleri daha geniş alanlarda etkili olabilmektedir. Baskı ve çıkar grupları bu faaliyetleri geliştirerek siyasi sistemlere etki etmeyi amaçlamaktadır.

Farklı ülkeler içinde halkın genel menfaatinden ziyade, belli kişi ve gruplar adına siyasi ve ekonomik çıkar elde amacıyla hareket ederler (Kuş, 2010: 30). Siyasi partilerde uygulanan delege sisteminin, çoğu zaman demokratik olduğu düşünülebilir. Listeler çoğunlukla blok olarak ortaya çıkmakta; halk bir bakıma kendi tercihini yapamamaktadır. Seçmenler kendisine sunulan adaylara oy verme durumunda kalmaktadır. Seçim sonrası ise seçen ve seçilen arasında sorun yaşanmaktadır. Kendi adayını belirleyemeyen halkın seçilenlere güveni azalmakta; siyasi politikalar anlamında umudunu kesmektedir. Siyasi partilerin aldıkları oy oranı dağılımı bu nedenle değişebilmektedir (Sağlam, 1999: 147). Parti içi demokraside etkili olan faktörlerden biri de finansman sorunudur. Partinin ekonomik olarak desteklenmesi ve faaliyetlerine kesintisiz olarak devam etmesi için gerekli politikaların üretilmesi zorunludur. Siyasi partinin sürekli olarak iş çevreleri ile bağlantılı olma, onların talepleri doğrultusunda politika üretme durumu ortaya çıkmaktadır. Bu noktada teknolojik gelişmeler ve sosyal medyanın da etkili olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle parti için demokrasinin gelişmediği durumlarda parti liderlerinin sadece medyaya tepkiler vermesi, parti üyelerine ve yöneticilere karşı sorumluluk taşımaması durumu da gündeme getirilmektedir (Durgun, 2016:346). Teknolojik gelişmeler siyasi partilerin iç ve dış yapısını etkilese de oy vermenin dijital alana taşınması gibi uluslararası alanda tartışılan bir konunun Türkiye gibi ülkelerde oyun kişiselleştirilmesi bakımından sorun yaratacağı ileri sürülmektedir (Gözler, 2020: 741).

3.3. Disiplinli ve Disiplinsiz Parti Karşılaştırması

Siyasi partiler, yöneticilerin partinin seçilmiş ya da seçilmemiş üyeleri üzerinde otoriteye sahip olup olmamalarına göre disiplinli (*rigide*) ve disiplinsiz (*souple*) olmak üzere incelenmektedir (Teziç, 2018: 407). Disiplinsiz parti yerine doktrinde yumuşak disiplinli parti kavramı da kullanılmaktadır. Disiplinsiz parti yaklaşımında, parti politikalarına ve kararlarına uymayanlar hakkında herhangi bir yaptırım söz konusu olmaz. Bu partilerin uyum açısından katı uygulamalara sahip olmaması seçmen gözünde olumsuz algılanabilmektedir. Disiplinli partilerde ise tam tersi bir durum bulunmaktadır. Yöneticiler ve üyeler partinin tüzük ve programına bağlıdırlar. Parti kurulları tarafından alınan kararlar sıkı şekilde uygulanır. Aksi tutum ve davranışlar ise yaptırıma bağlanır. Bu yaptırımların en serti, üyelikten ihraç edilmektir (Kedzia ve Hauser, 2011: 11). Bunun karşısında parti yöneticileri üyelerin davranışlarını belirli bir çizgide tutmak için ödül ve teşvik kullanarak otoritelerini sağlamlaştırırlar. Disiplinsiz partilerin bir diğer özelliği, seçimlerde kimin

nereden aday gösterileceği hususunda parti merkezinin tek yetkili olmamasıdır. Disiplinli partilerde ise aday belirleme sürecine doğrudan dahil olan parti kademesi, üyeler üzerinde büyük otoriteye sahiptir. Disiplinli ve disiplinsiz partiler arasındaki ayırım açısından doktrinde birtakım ölçütler kullanılmaktadır (Sarıbay, 2000: 64-65). Bu ölçütler terfi, yaptırımlar, katılım ve sözleşme yapma olarak öne çıkmaktadır. Terfi üyelerin meclis içinde veya dışında bir göreve getirilerek tanınır hale gelmesini ifade eder. Yaptırım, üyelerin parti politikalarına karşı gösterdiği tutum ve davranışlar karşısında muhatap olacağı müeyyide olarak açıklanmaktadır. Katılım, üyelerin partinin karar alma sürecine milletvekili ya da değişik sıfatlarla dahil edilmesidir. Sözleşme ise üyelerin parti çizgisi dışında hareket etmeleri durumunda önceden imzaladıkları sözleşmeler kapsamında yüklü tazminatlar ödemek durumunda kalmalarıdır (Kedzia ve Hauser, 2011: 11-12).

4. HÜKÜMET SİSTEMLERİNE GÖRE SİYASİ PARTİLERİN ETKİNLİĞİ

4.1. Başkanlık Sistemlerinde Siyasi Parti Etkinliği

Başkanlık sisteminin diğer hükümet sistemlerine göre farklılıkları bulunmaktadır. Ancak başkanlık sisteminin mevcut olduğu ülkelerde uygulama ve yönetim biçiminin aynı olduğu söylenemez. Farklı sistemler arasındaki benzer özelliklerin tespiti ise kolay değildir. Başkanlık sistemi üzerinde yapılan araştırmalar genel olarak saf başkanlık sisteminin tek uygulaması olarak kabul edilen ABD’de uygulanan başkanlık sistemi üzerinden yapılmaktadır (Küçük, 2019: 23-24). Başkanlık rejimine dayalı hükümet sistemlerinde siyasi alandaki istikrarın parti sayısı ile yakından ilgili olduğu kabul edilmektedir. Özellikle iki partinin bulunduğu başkanlık sistemlerinde istikrarın daha kolay oluştuğu, çok sayıda partinin temsil edildiği başkanlık sistemlerinde sorunların ortaya çıktığı ileri sürülmektedir (Mainwaring, 1993: 199-200). Bunun nedeni ise yasama ve yürütme arasında ortaya çıkabilecek çatışma durumunda, sistemin tıkanma ihtimalinin söz konusu olmasıdır. İki partinin bulunduğu başkanlık sistemlerinde ideolojik ayrışmanın derinleşmediğini söylemek mümkündür. Çünkü her iki parti de aşırı sağ ve sol eğilimde politikalar üretme konusunda çekimser davranmaktadır. Bu politikaların seçmen üzerinde olumsuz etki yaratması mümkündür. Sistemde iki partiden biri iktidara geleceği için, varsa aşırı uçta yer alan partiler sistemde söz sahibi olamazlar. Ayrıca aşırı uçta yer alan görüşler temsil edilmez. Merkezde yer alan iki parti, daha çok uzlaşmacı görünüm sergiler. Görev süresi içinde oluşabilecek problemler, partilerin bu görünümü nedeniyle kolay aşılmaktadır. Fakat iki partiden birinin iktidar,

diğerinin muhalefet bloğunu oluşturması; iki partili sistemin her zaman iyi işleyeceği sonucunu doğurmaz (Sartori, 1997: 176). Çok sayıda partinin bulunduğu ve temsil kabiliyetinin olduğu başkanlık sistemlerinde sistemin düzgün işlemeyeceğine dair görüşlerin temeli, parti sayısına dayanmamaktadır. Birden çok partinin aktif olduğu başkanlık sistemlerinde ideolojik farklılıkların bulunması, siyasi gündemi belirleyen birçok aktörün yer alması ve bölünmüşlüğü var oluşunun sistemi olumsuz etkileyeceği kabul edilmektedir. Bu noktada siyasi partilerin disiplininin bulunup bulunmamasının da önemi büyüktür. Başkan politikalarını gerçekleştirme amacıyla meclisteki partilerin desteğini alma durumunda kalabilir.

Disiplinli parti düzeninin bulunmadığı ve farklı görüşlerin temsil edildiği bir sistemde, başkanın yasal düzenlemeler için sürekli koalisyon arayışında bulunma zorunluluğu doğabilir (Mainwaring, 1993: 221). Başkan seçim sürecinde farklı partilerden destek alsa da yürütme sorumluluğunu yerine getirirken aynı desteği bulamayabilir. Örneğin, Brezilya'da mevcut çok partili temsil nedeniyle yasama üyelerinin kendi görüşleri doğrultusunda oy kullanması, hükümet programına karşı yasama desteğini zayıflamaktadır. Ancak bu durumun olumsuz bir etki olarak nitelendirilmesi söz konusu değildir (Eren, 2013: 699). Bu bağlamda ikiden fazla partinin bulunduğu sistemde, başkanlık rejiminin düzgün işleyemeyeceğine dönük bir çıkarım yapılması mümkün değildir. Geçmişte Şili'de uygulanan başkanlık sistemi ile 1990'lı yıllardaki Brezilya başkanlık sistemi çok partili başkanlık sisteminin işleyişi için örnek olarak gösterilebilir (Mainwaring, 1993: 223). Sistemin düzgün işleyebilmesi açısından parti sayısı ve hükümet sistemi dışında, siyasi partilerin ve devlet kurumlarının demokratik sistem üzerinde uzlaşmış olması da gereklidir. Venezuela, Şili gibi Latin Amerika ülkelerinde disiplinli parti yapısı bulunmakla birlikte, yürütmenin yasama desteğini daha çok aldığını söylemek mümkündür (Siaroff, 2003: 287). Ancak Latin Amerika ve ABD'nde uygulanan başkanlık sistemlerindeki siyasi parti etkinliği arasında birçok fark bulunmaktadır. Latin Amerika ülkelerinde Başkan'ın ABD'nde başkanın sahip olduğu yetkilere nazaran geniş yetkilerle donatıldığı görülmektedir. Özellikle kararname çıkarma yetkisi bu kapsamdadır. Fakat ABD'nde yasama desteğinin bir şekilde sistem içinde olgunlaşması söz konusudur. Latin Amerika ülkelerinde ise devlet başkanının yasama desteğini her durumda alması gibi bir durum yoktur. Bu nedenle yürütmenin siyasi programının uygulaması noktasında sorun yaşanmaktadır (Sartori, 1997: 93). İki partinin bulunduğu başkanlık sisteminde istikrarın sağlanması çok partili sisteme göre daha kolay gözükmektedir. Başkanlık sistemlerinde genel olarak

seçim yarışını bir parti kazanır. Çoğunluğu sağlayan partinin meclis çoğunluğunu elde etmesi ile başkanı çıkarması durumunda; yasama dönemi boyunca iktidar ve muhalefetin kesin olarak şekillendiği bir durum ortaya çıkar. Bir bakıma kazananın her şeyi kazandığı (Winner takes all) bir durum oluşur. Başkanlık sisteminde çok sayıda partinin bulunması durumunda ise ideolojik farklılıklara ve siyasi kültüre göre inceleme yapılması zorunludur (Linz, 1990: 55-57). Partiler arası ciddi kutuplaşmanın bulunması ve istikrarsızlık halinde yeni seçime kadar bekleme zorunluluğu düşünüldüğünde, partiler arası kutuplaşmaların uzun vadeli olarak sisteme etki edeceği kabul edilmektedir (Yazıcı, 2011: 45). Muhalefetin seçimleri yenileme gibi bir mekanizmaya sahip olamaması durumunda, sistemin işleyişi tıkanabilmektedir. Başkan'ın görevine devam edememesi durumlarında bile ülkede kimin vekalet edeceği hususu sorun yaratabilmektedir. Genelde başkanlık sistemlerinde ortaya çıkan benzeri durumlar, yeniden bir halk seçimini gündeme getirmektedir (Kedzia ve Hauser, 2011: 11).

4.2. Parlamenter Sistemlerde Siyasi Parti Etkinliği

Parlamenter sistem genel olarak kuvvetlerin birbirinden yumuşak ayrılığına dayanmaktadır. Yasama ve yürütme erkleri bir bakıma birbirlerini karşılıklı dengelemektedir ve böylece birbirleri üzerinde etki alanı oluşturmaktadır. Bu yönetim biçimi tarihte ilk olarak İngiltere'de yıllar içinde oluşmuştur (Yıldırım ve Yıldız, 2012: 49). Parlamenter hükümet sistemi genel olarak hükümet üyelerinin parlamento üyeleri arasından çıktığı ve görev yapabilmek için parlamento üyelerinin güvenine ihtiyaç duyduğu sistemdir. Bu sistemde yürütme organı düalist yapıdadır. Yetkinin paylaşımı bakanlar kurulu ve devlet başkanı arasında olmaktadır. Yürütmede yetki bakanlar kuruluna aittir. Başbakan parlamentoda çoğunluğu elde ederek yasama ve yürütme gücünü elde tutabilir. Ancak yasama organının partilerden bağımsız kurumsal bütünlüğünün olduğunu söylemek mümkün değildir. Kendi öz dinamikleriyle hareket kabiliyeti bu nedenle düşüktür. Yasama organının işleyişi, parti yapılarına ve partilerin temsil çoğunluğuna göre şekillenmektedir. Siyasi konjonktür siyasi partilere göre işlemekle birlikte, yasama organının bağımlılığı ortaya çıkmaktadır (Akartürk, 2010: 34). Parlamenter sistemde mevcut mekanizmalar, sistemde ortaya çıkabilecek tıkanıklıkları önlemek açısından önemlidir. Başbakan'ın kullanabileceği birçok yetki bulunmaktadır. Başbakan'ın politikalarını gerçekleştirirken meclis çoğunluğu nedeniyle sorun yaşamaması durumunda, seçimleri yenileme ve güvenoyuna başvurma gibi yetkileri mevcuttur (Mainwaring, 1993: 219). Meclisteki iktidar ve muhalefet blokları seçim

sonuçlarına göre oluşmaktadır. Muhalefet iktidarı denetlemektedir. Ayrıca muhalefetin seçimler yoluyla iktidarı ele geçirme imkanının bulunması, liberal demokrasinin sonuçları arasındadır. Temsili demokrasinin oluşumu açısından, kuvvetler ayrılığına dayalı iktidar-muhalefet ilişkileri yürütülmektedir. Hükümet ve parlamento karşılıklı etkileşim halindedir (Teziç, 2018: 435). Siyasi partilerin etkinliğinin, oluşabilecek parlamento temsil çoğunluğu bakımından ayrı ayrı incelenmesi gereklidir.

4.2.1. Parlamentoda Temsil Edilen ve Edilmeyen Parti

Parlamentar sistemlerde yasamadaki temsil açısından siyasi partilerin tasnifi yapılmaktadır. Partilerin mecliste temsil edilebilmeleri için seçimlerde yeterli oy oranına ulaşmaları zorunludur. Örneğin, ülkede mevcut seçim sistemine göre baraj uygulaması bulunmaktaysa barajı aşmaları gereklidir. Mevcut barajı aşamayan partiler temsil edilemezler. Ancak seçimlerde elde edilen temsil imkanının kalıcı olması bakımından da bazı kriterler vardır. Partilerin seçimlerdeki performansları dışında seçim sonrası durumunun da incelenmesi gerekir. Siyasi parti seçimlerde yeterli oy oranına ulaştıktan sonra milletvekillerinin istifa etmesi nedeniyle temsil imkanını kısmen veya tamamen yitirebilir. Diğer taraftan seçimlerde yeterli oy oranına ulaşamadığı için temsil edilemeyen bir parti, bağımsız ya da diğer parti milletvekillerinin katılımıyla mecliste teslim imkânı bulabilir (Akartürk, 2010: 55). Siyasi partilerin mecliste yer almaları mevcut sistem açısından önemlidir. Ancak partinin mecliste temsil imkanının bulunup bulunmaması, partinin kimliğinde ya da statüsünde değişiklik yaratmaz. Partilerin ortak hukuksal kimlikleri bulunmaktadır fakat ideolojileri ve politikaları farklıdır. Sadece mecliste temsil edilmeyen partilerin, sistemin işleyişinde etkileri bulunmamaktadır ya da zayıftır. Temsil gücü yasama faaliyetleri, hükümetin denetlenmesi ve iktidarın kazanılması açısından da önemlidir. Meclisteki temsil, birtakım ayrıcalıklar sağlamaktadır. Oy oranına göre devletten mali yardım alınması ve Anayasa Mahkemesi'nde (AYM) dava açma hakkının bulunması, bu ayrıcalıklardan bazılarıdır (Akartürk, 2010: 56-57). Siyasi partilerin yasama organı üzerindeki etkinliği, mecliste elde ettikleri çoğunlukla ilişkilidir. Bu çoğunluğa dayalı olarak iktidar partisi ya da ana muhalefet partisi sıfatları kazanılmaktadır. Eğer iki partinin varlığı söz konusuysa; iktidar ve ana muhalefet partileri ortaya çıkar. Çok sayıda partinin bulunması durumunda ise mecliste birden çok fazla parti temsil edilebilir. Bu bakımdan mecliste partilerin oy oranına göre ağırlıkları bulunmaktadır. Parlamentar faaliyetler meclis grupları aracılığıyla gerçekleşir. Aynı partiye mensup belirli sayıda milletvekili bu grupları

oluşturabilir. Bu gruplar kendilerine tanınan ayrıcalıklar ile parlamenter faaliyetleri etkin bir şekilde yürütürler. Meclisteki parti grupları, parti disiplini yönünden politikalarını sıkı şekilde takip ederler. Üyelerin parti politikaları ve grup kararları doğrultusunda hareket etmesi ve oy kullanması yönünde aktif görev alırlar (Sezginer, 2010: 97).

4.2.2. İktidar Partisi-Muhalefet Partisi

Parlamenter sistemlerde iktidar ve muhalefet kavramları karşılıklı güç dengelerinin sonucu olarak meydana gelmektedir. Bu dengelerde siyasi ağırlık ön plandadır. Demokratik sistemlerde temsil, kural olarak çoğunluğun yönetimine dayanmaktadır. Hükümeti oluşturan parti dışında ve hükümetten farklı ideolojilere sahip partiler muhalefet olarak isimlendirilmektedir (Akartürk, 2010: 57). İktidar ve muhalefet partileri ayrımı, siyasi olduğu kadar kurumsal muhalefeti de yansıtır. Kurumsal muhalefetten kast edilen, demokrasi ve düşünce özgürlüğü kapsamındaki güvencedir. Muhalefete, iktidar olma yolunun demokrasi çerçevesinde açık tutulması esastır. Muhalefet partileri modern parlamenter sistemin sağladığı imkanlardan yararlanmaktadır. Parlamentoda çoğunluğa sahip olan parti böylece hükümeti kurma yetkisini elde eder. Çoğunluğun yasama organına sahip olması ve hükümeti kurması sonucu her iki kuvvet siyasi parti yönetimine geçmektedir. Siyasi partilerin yasama ve yürütme üzerindeki gücü, partilerin disiplinli olup olmamasına göre de şekillenmektedir. Disiplinli partiler genel olarak, hükümete kolektif bir yapı kazandırır. Aynı zamanda parlamentodaki gruplara karşı belirli bir üstünlük sağlayarak, iktidar ve muhalefet bloklarının kurumsallaşmasını sağlarlar (Akartürk, 2010: 35). Disiplinli partinin parlamentoda çoğunluğu elde etmesi ve hükümeti kurması durumunda, yasama ve yürütme bakımından kuvvetler ayrılığı yönünden farklı sonuçlar oluşabilmektedir. Böylece parti, yasama ve yürütmenin kendisine sağladığı imkanları tek elde toplamaktadır. Günümüz parlamenter sistemlerinde yasama organının siyasi partiler özelinde incelenmesi zorunludur. Yasama organını siyasi partiler biçimlendirmektedir. Mecliste çoğunluğu sağlayan partiler genelde yasama ve yürütme gücünü elinde bulundurmaktadır. Böyle bir durumda muhalefetin denetleme imkanının ortadan kalkması gündeme gelebilmektedir. Güçlü parti disiplini ile birlikte iktidarın kişiselleştirilmesi durumu ortaya çıkabilir (Teziç, 2018: 438). Muhalefet partilerinin mecliste azınlıkta olması, etkinliklerini zayıflatmaktadır. Muhalefetin iktidara karşı ciddi bir alternatif olarak ortaya çıkması için rekabetçi politikalar üretmesi zorunlu görülmektedir. Bu kapsamda, bir taraftan yapıcı politikalar üreterek iktidara bağlı seçmeni kendisine yöneltmesi; diğer taraftan toplumsal

sorunlara alternatif yaklaşımlarda bulunarak oy devşirmesi gerekir. Ayrıca mecliste çoğunluğu elinde bulunduran partinin, yürütmeyi elde edememesi durumunda yasama ve yürütme gücü paylaşılmaktadır (Sezginer, 2010: 97-98).

4.2.3. Tek Partili Hükümet-Koalisyon Hükümeti

Parlamente rejimlerde siyasi partilerin temsil hakkı yasamadaki çoğunluklarına göre biçimlenmektedir. Eğer tek parti çoğunluğu sağlayarak iktidarı elde etmişse, tek partili hükümet kurulmaktadır. Bu durumda başka bir partinin desteğine ihtiyaç duyulmayacaktır. Fakat bir partinin tek başına hükümeti kurma için gereken çoğunluğu elde edememesi durumunda, birden fazla partiden oluşan koalisyon hükümeti gündeme gelmektedir (Uluşahin, 2000: 122). İki partinin bulunduğu sistemlerde, hükümet tek parti tarafından kurulur. Böylece meclis ve hükümet üzerinde etki alanı oluşturulur. Parti hem hükümeti yönetir hem de milletvekilleri aracılığıyla yasama alanında etkin faaliyet gösterir. Partinin seçimler sonunda mecliste büyük çoğunluğu elde etmesi ve parti disiplinine sahip olması durumunda; yasama ve yürütme açısından istikrar ortaya çıkmaktadır. Milletvekili kimliğinden ziyade parti kimliği ön planda olur. Güçlü parti kimliği nedeniyle yasama ve yürütme arasında kaynaşma oluşur (Teziç, 2018: 438). Çok partinin bulunduğu sistemlerde ise genel olarak iki partiden teşekkül eden koalisyon hükümetleri görülmektedir. İki partinin bulunduğu sistemlerdeki tek parti istikrarı, çok partili sistemlerde nadiren ortaya çıkmaktadır. Çok partili temsilin sonucu ortaya çıkan koalisyon hükümetleri istikrarsızlıklara yol açmakla birlikte, yürütme zayıf düşebilmektedir. Koalisyonun ikiden fazla partiden meydana gelmesi durumunda ise, parti ideolojileri ön plana çıkarak parti disiplinlerini ortadan kaldırmaktadır. Bu faktörler ise beraberinde hükümet krizlerini getirmektedir. Güç dengelerinin yasama ve yürütme açısından sürekli değişmesi; siyasi partileri de etkilemektedir (Uygun, 2011: 258). Tek partili veya çok partili hükümet ayrımı temelinde parlamente çoğunlukla ilişkilidir. Çoğunluğun tek parti tarafından sağlanamaması durumunda farklı koalisyon modelleri ortaya çıkabilir. Tek partili hükümetlerin genellikle çoğunluk usulü seçim uygulamalarının bulunduğu, iki partili sistemlerde görüldüğü söylenebilir. Bu sistemlerde, istikrar ve güçlü yönetim ön plandadır. Koalisyon hükümetleri ise daha çok nispi seçim uygulamalarının mevcut olduğu, çok partili rejimlerde görülür. Hükümette birden çok parti bulunduğundan, istikrar ve etkinlik zayıflamaktadır. İktidar ve muhalefete yüklenen sorumluluk tek partili hükümet dönemlerinde daha güçlüdür. Koalisyon dönemlerinde ise daha zayıftır (Akartürk, 2010: 66).

5. SONUÇ

Siyasi partiler günümüz demokratik sistemlerinin vazgeçilmez unsurlarındandır. Siyasal istikrar ile hükümet sistemleri arasında ilişki ülkelere ve sistemlere göre değişiklik göstermektedir. Siyasi partilerin yasama ve yürütme organları üzerinde etkisi ülkelerin demokrasi gelenekleriyle ilişkili olduğu gibi hükümet sistemleri ile doğrudan bağlantılıdır. Parlamenter sistemlerde yasama ve yürütme organları birbirlerini demokratik yöntemlerle daha çok etkileyebilmektedir. Bu bakımdan siyasi partilerin etkinliği kuvvetlerin yumuşak ayrımının ön planda olması ile de ilişkilidir. Ancak başkanlık sistemlerinde bu durumun tersi söz konusudur. Başkan yürütme organının başı olarak gelecek seçime kadar görevini yerine getirirken, yasama organı da yetkisini gelecek seçime kadar kullanacaktır. Parlamenter sistemlerde hükümet krizi olarak görülebilecek bir olay erken seçimi gündeme getirebilir. Benzer bir durumda başkanlık sisteminde, yasama organı veya başkan halk nezdinde güvenilirliğini kaybetmesi rağmen yeni seçime kadar görevlerine devam edecektir. Halk yeni seçim dönemine kadar mevcut yönetimi indirmek amacıyla herhangi bir faaliyette bulunmayacaktır. Bu bakımdan başkanlık sistemlerinin siyasi istikrar yönünden parlamenter sistemlerden farklılaştığını söylemek mümkündür. Siyasi partilerde disiplin olgusu parti için demokrasiyle yakından ilişkilidir. Bu durum seçim usulünden teşkilatlanmaya kadar her alanda görülebilir. Partilerin üst düzey yönetiminin belirlenmesi, adayların seçilme şekilleri, yöneticilerin görev süreleri, partinin ekonomik finansmanı gibi konular; disiplin ve parti içi demokrasiyle doğrudan ilişkilidir. Partilerin tabandan üst yönetimine kadar adil ve demokratik ölçütler içerisinde hareket etmesi beklenir. Ayrıca parti lider ve yöneticilerinin parti disiplinini tabana yayacak faaliyetlerde bulunması istenir. Bu faktörlerin tamamı iktidar ve muhalefet sorumluluğunu alma yeterliliği bakımından değerlendirilmektedir. Parti içi demokrasiyi gerçekleştiremeyen bir siyasi partinin; yasama ve yürütme organları üzerinde etkinliği sağlaması mümkün gözükmemektedir. Bu durum ayrıca parti içi birlikteliğin sağlanması noktasında da endişe oluşturur. Halk nezdinde de partinin, ideolojik ve siyasi etkinliğinin tartışılmasına neden olabilir.

Kuvvetler ayrılığı açısından siyasi partilerin güçlü pozisyonu, hükümet sistemlerinin sınıflandırılması bakımından da etkilidir. Benzer hükümet sistemlerinin, farklı ülkelerde aynı şekilde biçimlenmediği gözlemlenmektedir. Siyasi partiler özelinde olduğu kadar hükümetlerin de uzlaşma kültürü üzerine kurulu olması; anayasal uygulamalar

açısından önemlidir. Örneğin, bağımsız yargı tartışmalarının mevcut olduğu bir sistemde; kutuplaşmaya dayalı siyasi parti politikaları ortaya çıkabilir. Özellikle yürütme organı bakımından hem parlamenter hem de başkanlık sistemlerinde farklı düzeylerde de olsa, kişiselleştirilmiş iktidar gücünün oluşabileceği görülür. Ancak siyasi açıdan uzlaşma ve kontrol gücü olmayan yürütme organı liderlerinin sistemde kilitlenmeye yol açtığı da bilinmektedir. Bu bağlamda siyasi partilerin yasama ve yürütme organları üzerindeki etkinliği konusunun, devlet başkanının yetkileri, siyasi partilerin uzlaşma kültürü ve anayasal çerçeve dışında incelenmesi mümkün gözükmemektedir. İki partili sistemde tek partili hükümetin kurulması, parlamento ve hükümet üzerinde gücün tek elde toplanması sonucunu doğurur. Parti lideri hükümeti yönetir. Meclisteki milletvekilleri aynı partiye mensup lidere bağlı olarak faaliyet gösterir. Çok partili sistemlerde ise koalisyonlar en az iki partiden oluşmaktadır. İki partili sistemler, tek parti istikrarına zemin hazırlarken; çok partili sistemin getirdiği koalisyonlar, hükümetlerin istikrarını olumsuz etkileyebilmektedir. Frenler ve dengeler mekanizmalarının, kutuplaşma ve ideolojik farklılıklar nedeniyle etkisizleşmesi söz konusu olabilir. İktidar, muhalefet, yasama ve yürütme ilişkileri ideolojik farklılıkların görünümü olarak ortaya çıkmaktadır. Başkan'ın üyesi olduğu siyasi partinin aynı zamanda mecliste çoğunluğu sağlaması durumunda başkanlık sistemlerinde parlamenter sisteme kıyasla yürütme ve yasamanın iş birliği söz konusu olmaktadır. Bu nedenle siyasi istikrarın başkanlık sistemlerinde daha yüksek olduğu söylenebilir. Güçlü yürütmenin bulunduğu başkanlık sistemlerinde parlamenter sistemlere kıyasla, siyasi krizler ve hükümet bunalımları sıklıkla yaşanmaz. İstikrar sağlanan hükümetlerde, ekonomik refahın yükseltilmesine, kişi başına düşen milli gelirin artırılmasına ve sosyal devlet anlayışının geliştirilmesine odaklanılır. Seçim dönemlerinde bu konular ön planda tutularak iktidarı kazanmak amacıyla siyasi politikalar üretilir. Seçim sonucuna göre; üretilen siyasi politikaların ve parti etkinliğinin başarısı veya başarısızlığı ortaya koyulur.

KAYNAKÇA

- Akartürk, E. A. (2010). *Parlamenter Rejim Uygulamaları ve Parti Sistemleri*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları.
- Akgül, M. E. (2010). Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Dönüşümü ve Günümüz Demokratik Rejimlerindeki Anlamı. *Ankara Barosu Dergisi*, (4), 79-101.

- Akıllı, H. S. (2012). 2007 Milletvekili Genel Seçimi Öncesinde Siyasi Parti Tüzüklerinin Üye Stratejileri Bağlamında Analizi. *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (1), 159-179.
- Aydın, A. ve Akıncı, B. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde Kamu Personel Yönetim Sisteminin Dönüşümü: Üst Düzey Kamu Görevlilerin Atanması. *Route Educational and Social Science Journal*, 5(10), 1024-1033, doi: <https://doi.org/10.17121/ressjournal.1449>
- Çapoğlu, G. (1997). Türkiye'deki Siyasi Parti Yapılanması. *Yeni Türkiye Dergisi*, (13), 303.
- Durgun, Sezgi. (2016). *Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri*. İletişim Yayınları.
- Eren, A. (2013). İtirazım Var Başkanlık Sistemine. *Yeni Türkiye Dergisi*, 9 (51), 698-701.
- Goodman, W. (1956). *The Two-Party System in the United States*. D. Van Nostrand Company.
- Gökçe, O. (2016). *Siyaset Sosyolojisi*. Çizgi Yayınları.
- Gözler, K. (2015). *Kısa Anayasa Hukuku*. Ekin Yayınları.
- Gözler, K. (2020). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I*. Ekin Yayınları.
- İba, Şeref. (2020). *Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku*. Seçkin Yayınları.
- İnanç, H., Erdoğan, S. ve Güner, Ü. (2007). Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışını Hazırlayan Sosyo-Politik Nedenler. *Akademik Bakış Dergisi*, (13), 1-18.
- Kamalak, İ., Gül, H. ve Sallan Gül, S. (2015). Demokrasi, Siyasal Rejim ve Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 9, 127-148.
- Kapani, M. (2003). *Siyaset Bilimine Giriş*. Bilgi Yayınları.
- Kedzia, Z. ve Hauser, A. (2011). *The Impact of Political Party Control Over the Exercise of the Parliamentary Mandate, Inter-Parliamentary Union*.
- Kubalı, H. N. (1965). *Anayasa Hukuku Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler*. Ersay Yayıncılık.

- Kuş, H. (2010). Türkiye’de Siyasi Partilerin Gelişimi ve 1980 Sonrası Sağ Partilerde Parti İçi Demokrasi Sorunu. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Küçük, A. (2019). ABD ve Latin Amerika Ülkelerinde Başkanlık Sistemi ve Uygulamaları. Adres Yayınları.
- Küçük, A. (2020). Türkiye’de Başkanlık Sistemi. Adres Yayınları.
- Linz, J. J. (1990). The Perils of Presidentialism. *Journal of Democracy*, 1 (1), 51-69.
- Mainwaring, S. (1993). Presidentialism, Multipartism, and Democracy: The Difficult Combination, *Comparative Political Studies*, 26 (2), 198-228, doi: <https://doi.org/10.1177/0010414093026002003>
- Newton, K. ve Deth, J. W. V. (2014). *Karşılaştırmalı Siyasetin Temelleri*, (Çev. E. Saraçoğlu). Phoenix Yayınevi.
- Özcan, H. ve Yanık, M. (2014). *Siyasi Partiler Hukuku*. Der Yayınları.
- Özkınık, Ö. (2018). *Anayasa Hukuku*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Sağlam, F. (1999). Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları. Beta Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (2000). *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*. Alfa Yayınları.
- Sartori, G. (1997). *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği, Yapıcılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine Bir İnceleme* (Çev: Ergün Özbudun). Yetkin Yayınları.
- Sayarı, S. ve Dikici Bilgin, H. (2015). *Karşılaştırmalı Siyaset*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sezginer, M. (2010). *Günümüz Demokrasilerinde Kuvvetler İlişkisi ve 1982 Anayasası’nda Sorunlar*. Seçkin Yayıncılık.
- Siaroff, A. (2003). Comparative Presidencies: The Inadequacy of the Presidential, Semi-Presidential and Parliamentary Distinction. *European Journal of Political Research*, 42, 287-312.
- Süer, S. S. (2011). Catch-All Siyasi Partiler. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (96), 49-90.
- Teziç, E. (2018). *Anayasa Hukuku Genel Esaslar*. Beta Yayınları.
- Tosun, T. (1999). *Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma*. Boyut Yayınları.

- Tunaya, T. Z. (1982). Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku. Ekin Yayınları.
- Tuncay, S. (1996). Parti İçi Demokrasi ve Türkiye. Gündođan Yayınları.
- Uluşahin, N. (2000). Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi. Yetkin Yayınları.
- Uygun, O. (2011). *Demokrasi, Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar*. 12 Levha Yayıncılık.
- Yanık, M. (2002). Parti İçi Demokrasi. Adalet Yayınları.
- Yayla, A. (2014). Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler. Liberte Yayınları.
- Yazıcı, S. (2011). Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Deđerlendirme. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Yıldız, A. (2012). Türkiye'nin Parlamenter Sisteminde Hükümet. Murat Yayınları.